

Форс кўрфази уруши 1990–1991 йилларда Ирокнинг Кувайтга боскинига жавобан 35 та давлатдан иборат харбий коалиция томонидан ўтказилган курулли кампаниядир. Бу уруш икки асосий боскичдан иборат бўлган:

1. "Чўл калкони" операцияси (1990 йил августдан 1991 йил январгача) – харбий кувватни тўплаш боскичи.
2. "Чўл бўрони" операцияси (1991 йил 17 январдан 28 февралгача) – АКШ бошчилигида хава зарбалари ва Кувайтни озод қилиш.

Ирокнинг Кувайтга боскини ва сабаблари

Иктисодий ва сиёсий можаролар:

Ирок 1988 йилда Эрон билан уруш тугагач, улкан қарзларга ботган эди. Саудия Арабистони ва Кувайтдан қарзлар жами 14 миллиард долларни ташкил этарди. Ирок ҳукмдори Саддам Хусайн бу қарзларни кечишни талаб қилган, аммо бу давлатлар рад жавобини беришган. Шунингдек, Кувайт ОПЕК квоталарини бузиб, нефть ишлаб чиқаришни оширган ва бу Ирок иктисодиётига салбий таъсир кўрсатган.

Кувайт ҳудудига бўлган даъволар:

Ирок Кувайтни тарихан ўз ҳудуди деб ҳисобларди, чунки у Осмонли империясининг Басра вилояти таркибида бўлган. Шунингдек, Кувайтнинг қазмиш буриши орқали Ирокнинг Румайла нефть қонларига қарар етказганлиги ҳақида даъволар қилинган.

Боскиннинг бошланиши

1990 йил 2 август куни Ирок Кувайтга боскинни бошлади. Ирок Республика гвардияси Кувайт армиясини киска муддат ичида тор-мор этди. Икки кун ичида Кувайтнинг аксарият ҳудудлари Ирок томонидан эгалланди. Кувайт кўшинлари Саудия Арабистонига чекинишга мажбур бўлди.

Ирокнинг босқини ва Кувайтни озод қилиш учун БМТ томонидан санкцияланган харбий коалиция ташкил этилди.

"Чўл бўрони" операцияси

1991 йил 17 январь куни АКШ бошчилигида коалиция кучлари Ирок ҳудудларига ҳаво зарбалари беришни бошлади. Операциянинг асосий максади Ирок кўшинларини Кувайтдан ҳайдаш эди.

1991 йил 28 февраль куни Кувайт тўлик озод қилинди. Ирок армияси чекиниш вақтида 600 та нефть қудукларини ёқиб юборди, бу экологик офатга сабаб бўлди.

Урушнинг аҳамияти ва оқибатлари

1. Глобал таъсир:

Уруш минтақадаги кучлар мувозанатига катта таъсир қилди. АКШ минтақага ўз таъсирини янада оширди.

2. Ирок учун оқибатлар:

Ирок иктисодиётига катта зарар етказилди. Санкциялар ва ўлкан иктисодий йўқотишлар мамлакатнинг келгуси йиллардаги аҳолини оғирлаштирди.

3. Кувайтнинг қайта тикланиши:

Кувайт халқаро ҳамжамият қўмагида ўз иктисодиётини қайта тиклади.

Фарс кўрфази уруши нафакат харбий кураш, балки иктисодий ва сиёсий сабаблари билан ҳам тарихда муҳим ўрин эгаллайди. Урушнинг сабоқлари минтақавий муносабатларда узок муддатли ўзгаришларга олиб келди.

Дасман саройи учун жанг

1990 йил 2 августда маҳаллий вақт билан 00:00 дан сўнг Ирок Кувайтга босқин уюштирди. Ирок махсус кучлари Кувайт амираи яшаган Дасман саройига ҳужум қилди. Ҳужум тахминан соат 04:00 ва 06:00 орасида бошланди. Ирок кучлари саройга учувчи вертолётлар ёрдамида ёки фуқаролик қийимидаги аскарлар орқали етиб келгани ҳақида хабар берилган.

Ирок кучлари жанг давомида Республика гвардиясининг «Хаммурапи» дивизияси каби қўшимча қисмлар билан қучайтирилди. Бу кучлар Кувайт шаҳрига 80-шоссе орқали етди. Жанг алоҳида шиддатли бўлиб, туш пайтида янада авж олди. Соат 14:00 да Дасман саройи ирокликлар томонидан назоратга олинди, аммо амир ва унинг маслахатчилари штурм бошланишидан олдин бош қароргоҳга қочиб кетишга муваффақ бўлди. Жангда амирнинг ўкаси Фаҳд ал-Аҳмад ҳалок бўлди. У саройни химоя қилиш учун етиб келган

эди.

Кўприklar жанги

Ирокнинг боскини Кувайт куrolли кучларини тайёрсиз холда ушлади. Гарчи Ирок билан чегарада дипломатик таранглик ва харбий фаолият ошган бўлса-да, Кувайтнинг марказий ҳукумати армияга ҳеч қандай буйрук бермаган эди. 2 август куни Ислом янги йили муносабати билан ҳукумат ходимлари таътилда эди, шунинг учун айрим харбий қисмлар ўринбосар ходимлар билан тезда тўлдирилди.

Кувайтнинг 35-бригадалари асосан 36 та «Чифтен» танки, зирхли транспортерлар ва 7 та артиллерия куrolидан иборат эди. Улар Ирокнинг Республика гвардиясига тегишли танк дивизиялари билан тўқнашди. Жангда Кувайт қўшинлари тактик афзалликка эга бўлган бўлса-да, уларнинг куrol-аслахаси тугаши сабабли Саудия Арабистонига чекинишга мажбур бўлишди.

Дипломатик жараён

Ирок боскинидан бир неча соат ўтиб, Кувайт ва АКШ делегациялари БМТ Хавфсизлик Кенгаши йигилишини чақирди. 660-резолуция қабул қилиниб, Ирокнинг боскини кораланди ва унинг қўшинларини Кувайтдан чиқариб кетиши талаб қилинди.

6 август куни қабул қилинган 661-резолуция Ирокка нисбатан иқтисодий санкциялар жорий қилди. Шундан сўнг, 665-резолуция орқали харбий-денгиз блокадаси ташкил этилди. Бу блокада Ирокнинг денгиз йўли орқали юк олиб чиқиши ва олиб киришини тўхтатиш учун амалга оширилди.

"Чўл қалқони" операцияси

Ирокнинг Кувайтга боскини Саудия Арабистони учун қатта таҳдид солди. АКШ президенти Жорж Буш тезда "Чўл қалқони" деб номланган операцияни бошлаб, Саудия Арабистонига харбий қўшинлар жўнатди. Операция 1990 йил 7 августда бошланди. АКШ ва унинг иттифокчилари Саудия Арабистонидаги нефть ресурсларини химоя қилиш мақсадида қўшинларини қучайтирди.

Харбий-денгиз блокадаси

12 августда Ирокка нисбатан харбий-денгиз блокадаси бошланди. АКШ харбий кемалари Ирок ва Кувайтга қирувчи ва қиқувчи юқларни назорат қилишга қиришди. Бу блокада Ирок иқтисодиётига қатта зарар етқазиб, унинг харбий фаолиятини чеклашга қаратилган эди.

Бу воқеалар кейинги харбий операциялар ва халқаро санкцияларнинг асоси бўлиб, 1991 йилда Кувайтнинг тўлиқ озод этилиши билан қуқуланди.

Ирокнинг дипломатик таклифлари

1990 йил 12 августда Саддам Хусайннинг таклифлари:

- Барча ҳудудий оккупацияларни бир вақтда хал қилишни таклиф қилди. Бу доирада:

- Исроилнинг Фаластин, Сурия ва Ливандаги оккупациясини тугатиш;
- Суриядан Ливанни тарк этишни талаб қилиш;
- Ирок ва Эрон ўртасида ўзаро қўшинларни олиб чиқиш ва Кувайтдаги вазиятни ҳал қилиш.
- Америка қўшинларининг Саудия Арабистонидан чиқарилиши ва улар ўрнига араб қўшинларини жойлаштириш;
- БМТ санкцияларини бекор қилиш, Ирок билан умумий муносабатларни тиклаш.

Қўшимча шартлар:

- Кувайтнинг Бубийан ва Варба ороллари ва Румайла нефть конларига Ирокнинг «кафолатланган кириш ҳуқуқини» таъминлаш.
- Ирок билан иқтисодий ёрдам ва молиявий қийинчиликларни енгиллаштириш бўйича келишув.
- Фаластин муаммосини ҳал қилиш, шунингдек, Исроил ва Ирок қуролларини йўқ қилиш ҳақидаги талаблар.

АҚШ ва БМТ бу таклифларни рад этди, уларни вақтни чўзиш учун қилинган ҳаракат сифатида баҳолади.

"Саддамнинг калконлари" стратегияси

1990 йилнинг августи ва декабри оралигида Ирок хорижий фуқароларни «калкон» сифатида ушлаб туриш стратегиясини қўллади:

- 20 август – 82 нафар британ фуқароси Кувайтда гаровга олинди.
- 6 декабрь – Ирок 3000 хорижий гаровдаги шахсларни озод қилди.
- 10 декабрь – Британ фуқаролари озод этилди.

Бу стратегия халқаро ҳамжамиятга босим ўтказиш мақсадида амалга оширилди, аммо дипломатик жиддий оқибатларга олиб келди.

- 1990 йил 28 августда Ирок Кувайтни расман аннексия қилиб, уни ўзининг «19-вилояти» деб эълон қилди.
- Кувайтга қўғирчоқ ҳукумат – «Кувайт Республикаси» ташкил қилинди, унинг раҳбари этиб Алаа Хусайн Али тайинланди.
- Али Хасан ал-Мажид Кувайтнинг губернатори этиб тайинланди.

Коалиция кучларининг ташкил қилиниши

Қарши қурашиш учун коалициянинг шаклланиши:

- Сентябрь 1990 – АҚШнинг Давлат котиби Жеймс Бейкер минтақа бўйлаб 11 кунлик дипломатик ташрифни бошлади:
- Саудия Арабистони ва Кувайтдан ҳарбий харажатларга ёрдам сўради.
- Миср ва Сурия каби араб давлатларини қўллаб-қувватлашга қўндирди.
- Европа мамлакатлари: Германия ва Япония иқтисодий ёрдам кўрсатди.

Коалицияда иштирокчилар:

- 39 та давлатдан иборат кучлар йигилди.
- АКШ кучлари 956,600 харбий ходимнинг 73% ни ташкил этди.
- Сурия 100,000 аскар билан кўмак берди.
- Германия ва Япония иктисодий ёрдам кўрсатди.

Ирокнинг Кувайтга босқини ва кейинги дипломатик ва харбий воқеалар халқаро муносабатларда кескин ўзгаришларга сабаб бўлди. Коалициянинг шаклланиши ва Саддам Хусайннинг босқинига жавоб кучларининг қўшилиши минтақадаги кучлар мувозанатига чуқур таъсир кўрсатди. Шунга карамай, Саддамнинг талаблари ва дипломатик ҳаракатлари халқаро ҳамжамият томонидан рад этилди, бу эса кейинги харбий ҳаракатларга олиб келди.

Хаво кампанияси: Форс кўрфази урушидаги асосий босқич

Хужумнинг бошланиши:

Форс кўрфази уруши 1991 йил 16 январь куни кенг камровли хаво зарбалари билан бошланди. Бу хаво кампанияси дунё тарихидаги энг кучли бомбардимонлардан бири бўлди. 42 кун давомида коалиция кучлари 100,000 дан ортиқ харбий парвоз амалга ошириб, Ироқка 88,500 тонна бомба ташлади. Хужумнинг асосий максادلари Ирокнинг харбий ва фуқаролик инфратузилмасини йўқ қилиш эди.

Хужумнинг асосий босқичлари:

1. Хаво мудофаасини йўқ қилиш:

Ирокнинг хаво кучлари ва хаво химоя тизимларини йўқ қилиш устувор вазифа сифатида белгиланди. Хаво зарбалари асосан Саудия Арабистони ва уч авианосецдан амалга оширилди.

2. Бошқарув тизимларини йўқ қилиш:

Ирокнинг харбий қўмондонлиги ва алоқа тизимларига зарба берилди. Бу Ирок армиясининг қаршилик кўрсатиш қобилиятини пасайтириш учун амалга оширилди.

3. Харбий максадли хужумлар:

Хужумлар Ирок ва Кувайтдаги харбий иншоотлар, ракета қўшимчалари ва харбий-денгиз қувватларига қаратилди. Ракета қўшимчаларини топиш ва йўқ қилиш учун АКШ ва Буюк Британия махсус кучлари Ирокнинг гарбий ҳудудларига юборилди.

Хисоботлар ва йўқотишлар:

Ирокнинг хаво мудофааси қутилганидек самарали бўлмади. 100,000 дан ортиқ парвозлар давомида коалиция атиги 75 самолётни йўқотди, улардан 44 таси Ирок ҳаракатларидан йўқ қилинди.

Ирокнинг Исроилга ракета зарбалари

Ҳаракат максади:

1991 йил 17 январдан 23 февралгача Ирок Исроилга 42 та «Скад» ракета қўйиб юборди. Саддам Хусайннинг максади Исроилнинг жавоб зарбасини қўзғаш орқали АКШ бошчилигидаги коалициянинг араб давлатлари томонидан қўллаб-қувватланишига путур етказиш эди.

Исроилнинг жавоби:

- АКШ Исроилга жавоб ҳужумини амалга оширмаслик учун босим ўтказди.
- Кувайтнинг ракета ҳужумларидан одамларни огохлантириш тизимлари ишга туширилиб, қурбонлар сони минималлаштирилди.

Хафжий жанги

Жанговар ҳаракатлар:

1991 йил 29 январда Ироқ Кувайтнинг жанубий қисми орқали Саудия Арабистонига ҳужум бошлади. Ҳужумда 1- ва 5-механизациялашган ҳамда 3-танк дивизиялари иштирок этди.

- Ҳужумнинг биринчи босқичида Ироқ кўшинлари Саудиянинг Хафжий шаҳрини эгаллади.

- 30 январдан 1 февралгача Саудия Арабистони Миллий гвардияси ва Катар танк бўлинмалари ҳаво ҳужуми ёрдамида Хафжийни қайта эгаллади.

Натижалар:

- Коалиция 43 ҳарбийни йўқотди, 52 киши яраланди.
- Ироқ армияси 60–300 ҳарбий йўқотишга учради, 400 киши асирга олинди.
- Хафжий жанги Ироқ учун пропаганда ютуғига айланди, аммо Саудия ва коалиция учун стратегик жihatдан катта аҳамият қасб этди.

Фарс кўрфази урушидаги ҳаво кампанияси тарихдаги энг самарали ҳарбий амалиётлардан бири бўлиб, Ироқнинг қаршилик кўрсатиш қобилиятини сезиларли даражада заифлаштирди. Хафжий жанги эса Саудия Арабистони ва коалиция қучларининг ҳарбий имкониятларини намоён этиш билан бирга, Ироқнинг ҳарбий қучлари билан боғлиқ қамчиликларни очиқ берди.

Ироқка қарши ҳарбий қуч ишлатиш рухсати

1991 йил 8 январь куни АКШ президенти Жорж Буш Конгрессдан Ироқка қарши ҳарбий қуч ишлатиш бўйича қўшма резолюция қабул қилишни сўради. Бу қақариқ БМТ Ҳавфсизлик Кенгашининг 1990 йил 29 ноябрдаги 678-резолюциясига мувофиқ, Ироқка Кувайтдан чиқиш учун қўйилган 15 январгача бўлган сўнгги муддат арафасида қилинган эди.

- Конгресс резолюцияни қабул қилди:
- Сенатда: 52 «ха» ва 47 «қарши».
- Ваколатхона палатасида: 250 «ха» ва 183 «қарши».

Бу АКШ Конгрессида 1812 йилги урушдан бери ҳарбий қуч ишлатишни санкциялашдаги энг тор овоз фарқи эди.

Ироқ флоти йўқ қилиниши: Бубийан жанги

Бубийан жанги — Фарс кўрфази уруши даврида Ироқ флоти ва коалиция қучлари ўртасидаги ҳарбий-денгиз тўқнашуви.

- Ироқ флоти Эронга қочишга уринди, аммо коалиция томонидан йўқ қилинди.

- Британиянинг Lynx вертолётлари Sea Skua ракеталари билан 14 та кемани йўқ килди.
- Жангда Ирокнинг 22 кемасидан 21 таси тўлиқ йўқ килинди.

Бошлангич жанговар ҳаракатлар

- 1991 йил 15 февраль: АКШнинг 1-41 пиёда отряди Саудия Арабистони чегарасини кесиб ўтди ва Ирок ҳудудига илк рейдни амалга оширди.
- Артиллерия ва реактив залп ўт тизимлари оркали Ирокнинг 22 артиллерия дивизияси йўқ килинди.

Кувайтни озод қилиш операцияси

24 февраль 1991 йил:

- 1 ва 2-денгиз пиёдалари дивизиялари Кувайтга кириб, Эль-Кувайтга йўналди.
- Миналар, сими тўсиқлари ва хандаклар устидан ўтишга қарамай, тез олдинга силжишди.
- Қаршилиқ кам бўлиб, қўпчилиқ ироклик аскарлар таслим бўлди.

27 февраль:

Саддам Хусайн Кувайтдан чекиниш буйругини берди. Бирок, айрим ирок қўшинлари буйруқни олмагани сабабли Кувайт халқаро аэропортида қучли қаршилиқ кўрсатилди.

Нефть қудуқлари ёниш сиёсати:

- Чекиниш жараёнида ирокликлар 700 та нефть конини ёкиб юборишди.
- Бу «ёроқ ер сиёсати» Кувайт иктисодиётига жиддий зарар етказишга қаратилган эди.

Натижалар ва сабоқлар

- Кувайт 4 кунлик урушдан кейин озод килинди.
- Коалиция 1100 га яқин йўқотишга учради.
- Ирокнинг йўқотишлари:
  - 30,000–150,000 аскар.
  - Минглаб ҳарбий техника, шу жумладан совет даврининг Т-72 танклари.
  - М1 «Абрамс» ва «Челленжер» танклари Ирок қуролли қучлари учун енгилмас бўлди.

Бу кампания Кувайтни тўлиқ озод қилиш ва Ирокнинг минтақадаги таъсирини пасайтириш билан якунланди.

Курд кўзғолони ва фаол ҳарбий ҳаракатларнинг якунланиши

Тинчлик конференцияси ва келишувлар

Форс кўрфази урушидаги фаол ҳарбий ҳаракатлар якунлангач, коалиция босиб олган ҳудудда тинчлик конференцияси ўтказилди. Конференция давомида Ирок ва коалиция қучлари ўртасида ўт очишни тўхтатиш бўйича келишув имзоланди.

- Ирок вертолётларидан фойдаланишга рухсат берилди, улар фуқаролик

Жанубий Ирокдаги кўзголонлар

- ## Шимолдаги курд кўзголони

- ## Кўзголларнинг натижалари

- ## Кувайтдаги вазият

- ## Сиёсий ўзгаришлар талаби

- Кувайтда демократия тарафдорлари парламентни қайта ишга туширишни талаб қилди.

- Аёлларга сайлов ҳукукини бериш каби сиёсий ислохотлар талаб килинди.

Буш маъмуриятининг қарорлари бўйича танқидлар

- АКШнинг Саддам Хусайнни ҳокимиятда қолдириш қарори танқид килинди.
- Буш ва Брент Скоукрофтнинг 1998 йилдаги «Преобразованный мир» китобида ёзилишича, Саддамни ағдариш альянсни бўлиш ва катта сиёсий, инсонпарварлик ва иктисодий йўқотишларга олиб келиши мумкин эди.

Эпилог

- 15 март 1991 йилда шайх Жобир ал-Ахмад ал-Сабох Кувайтга қайтди.
- Урушдан кейинги Кувайт икки қисмга бўлинган:
- Қолган аҳоли ва қочманлар ўртасидаги зиддият.
- Ҳукумат сиёсий ислохотлар ўтказишга мажбур бўлди.

Абу Муслим таржимаси